

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201308201298>

Author(s): Karppi, Ilari
Title: Globalisoituvan yhteiskuntavastuun tilat
Main work: Yhteiskuntavastuu : Näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen
Editor(s): Järvinen, Raija
Year: 2004
Pages: 179-199
ISBN: 951-44-6032-4
Publisher: Tampere University Press
Discipline: Business and management
Item Type: Article in Compiled Work
Language: fi
URN: URN:NBN:fi:uta-201308201298

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Ilari Karppi

GLOBALISOITUVAN YHTEISKUNTAVASTUUN TILAT

Yhteiskuntavastuu sosiaalisena pyrintönä

Kenelle yhteiskuntavastuu kuuluu, kenen asia se on? Kysymys on kompleksinen, vaikka se rajattaisiinkin yritystoimintaan vain yhtenä monista inhimillisen toiminnan ja sen yhteiskunnallisen kontekstin kohtaamista jäsentävistä osa-alueista. Globalisaatio, erilaisten toimintojen ja ihmisten arkeen vaikuttavien prosessien *maapalloistuminen* monimutkaistaa edelleen kysymyksenasettelua.

Sekä aluetutkimuksen että uudemman poliittisen taloustieteen klassikoksi viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana muotoutuneessa teoksessaan *New Social Economy*¹ Andrew Sayer ja Richard Walker tarjoavat hyvän tulkintakehikon sen käsitteellistämiseen, mistä yhteiskuntavastuussa yksinkertaisimmillaan voi olla kyse. He antavat kiinnostavan ”adverbiaalisen” tulkinnan käsitteelle *social enterprise*. Termihän on suomennettavissa rakenteita korostavasti

¹ Sayer & Walker 1992.

sosiaaliseksi yritykseksi ja mielletävissä esimerkiksi ”vajaakuntoisten henkilöiden avoimen sektorin kilpailulta turvatuiksi työmahdollisuuksiksi”.² Sayerin ja Walkerin tulkinta taas korostaa prosessia, pyrkimystä toimia *sosiaalisesti vastuullisella tavalla* kaikessa (taloudellisessa) toiminnassa. Inhimillisen ja ihmisarvoisen elämän tulisi itsessään olla ”sosiaalinen pyrintö”, sekin käypä käänнос *social enterprise* -termille.

Vastaavan prosesseja korostavan tulkintatavan mukaan miellän tässä kirjoituksessa yhteiskuntavastuun koskettavan kaikkia talouden toimintaan osallistuvia tahoja. Täten siis myös elinkeinoelämän toimintaan niin omistajana, sääntelijänä kuin yritystoiminnan harjoittajanakin kytkeytyvään julkiseen sektoriin tulee soveltaa samaa toiminnan sosiaalisen vastuullisuuden vaatimusta. Esimerkiksi vuoden 2002 Sonera-keskustelu osoittaa, ettei tämä julkisen vallan edustama yhteiskuntavastuu ole lainkaan ilmeistä – saati itsestään selvää.

Prosesseja korostavan, koko maapallon kattavan toimintaympäristön tasolla toteutettavaksi tarkoitettun yhteiskuntavastuun toteutumisen tiimoilta voidaan jäsentää kiinnostavalla tavalla auki laskostuvia kysymyksiä. Onko esimerkiksi suomalaisen metsäyhtiön osakkeisiin sijoittavan eläkevakuutusyhtiön kannalta yhdentekevää, millaisia vaikutuksia metsäyhtiön toiminnalla on esimerkiksi Indonesiassa tai Laosissa? Entä onko unkarilaisen *North American Bus Industriesin* omistajien tai yhtiön globaalia asemaa lujittavan, Budapestissa työskentelevän tuotekehitysinsinöörin tunnettava huolta yhtiön Yhdysvaltain Alabamassa kokoonpanolinjalla työskentelevän työntekijän työtyytyväisyydestä?

Tässä kirjoituksessa tarkastelen kolmea yhteiskuntavastuuseen kytkeytyvää teemaa talouden globalisoitumisen näkökulmasta. Niitä läpileikkaavat, erityisesti globalisoitumisesta johdettavissa olevat kysymykset voidaan kaikessa monipolvisuudessaan muotoilla seu-

² Filatov 2002.

raavan kaltaisiksi. *Mihin yhteiskuntaan* yhteiskuntavastuu kohdistuu ja kiinnittyy, kun talouden prosessit muuttuvat yhä kelluvammiksi ja yritykset tähtäävät globaaleihin johtoasemiin sekä läsnäoloon kaikilla keskeisillä markkina-alueilla ja kaikissa maanosissa? Onko globalisoituvan vastuun näkökulmasta löydettävissä se Ronald Burtin³ *rakenteellisten aukkojen teorian* mukainen ”kolmas taho”, joka luo välttämättömän linkin kahden vaihdantasuhteessa olevan toimintajärjestelmän väliin? Entä mikä tai millainen tämä kolmas taho voisi olla? Burtin luonnehdinta *yrittäjästä* linkittävänä toimijana näyttäisi palauttavan meidät käsitteellisesti takaisin sosiaaliseen yritykseen – tai pyrintöön.

Vastuu ja talouden rajatilat: tutkimuskysymyksiä

Yllä esitetyistä peruskysymyksistä voidaan edelleen johtaa joukko yksityiskohtaisempia kysymyksiä, jotka kohdistuvat ensisijaisesti globalisoituvien suomalaisyritysten rooliin ja niiden saamaan/valtaamaan paikkaan uudessa finanssivetoisessa talusmaantieteessä. Mitä niiden olisi tehtävä ollakseen hyviä globaaleja yrityskansalaisia? Mikä on niiden vastuu suhteessaan yhtäältä Suomeen ja suomalaisiin ja toisaalta mihin hyvänsä muuhun territoriaaliseen toimintaympäristöön ja sen piirissä elämäänsä eläviin ihmisiin? Näihin kysymyksiin vastaaminen ja jo niiden prosessointi yksittäisissä, eri alueellisilla markkinoilla läsnäolevissa yrityksissä päätöksiä tehtäessä ja toimintapolitiikkoja muotoiltaessa kuuluu kuitenkin nähdäkseni jo yhteiskuntavastuun *toteuttamisen*, ei sitä teoretisoivan keskustelun piiriin.

Yhteiskuntavastuun toteuttaminen on kestävimällä pohjalla, jos se koetaan mielekkääksi tai edes tarpeelliseksi yrityksen tai minkä

³ Burt 1995.

hyvänsä muun organisaation omasta näkökulmasta. Näin ollen tämän kirjoituksen tehtävä ei voine olla edes yrittää opastaa tai pyrkiä vakuuttamaan jotakin hypoteettista ”keskiarvo-organisaatiota” tavasta tai tavoista, joilla se tällaista vastuuta optimaalisesti (tai parasta tuottoa vastuuta ilmentävillä sijoituksilla tavoitellen) toteuttaisi. Sen sijaan pyrin tässä tekstissä jäsentämään globaalitalouden rajapintoja – tai kansantalouksien välisiä taloudellisia ”rajatiloja”⁴ – joilla kysymykset yhteiskuntavastuusta saattavat osoittautua erityisen ongelmallisiksi.

Toisinaan nämä rajatilat ovat konkreettisia kansallisiin rajoihin, niiden läpäisevyyteen ja oikeuteen tämän läpäisevyyden kontrolliin kytkeytyviä jatkuvasti integroituvan kansainvälisen talouden elementtejä⁵. Tätä teemaa tarkastelen eurooppalaisen työvoiman itä-länsi-muuton näkökulmasta. Usein hyödynnettäväksi tarjoutuvia rajatiloja aukeaa osana talouden yleistä muutosdynamiikkaa, joka muuttaa eri (alue)talouksien välisiä suhteita mitattuna niiden edustamalla vakaudella tai taloudellisella kasvuvoimalla. Kysymys yritysten vastuusta suhteessa juuri tiettyyn yhteiskuntaan aktualisoituu esimerkiksi tilanteessa, jossa laajenevaan maailmantalouteen integroituvat teollistuvat yhteiskunnat haastavat vanhat teolliset suurvallat tavalla, johon myös viimeksi mainittujen piirissä kehittyneiden rahoituslaitosten on oman etunsa vuoksi reagoitava. Tarkastelen asetelmaa omassa luvussaan.

Aivan erityinen globalisoitumisen ja yhteiskuntavastuun toteutumisen alue on rikkaan pohjoisen ja köyhän etelän välinen kehitys-yhteistyö, jossa taloudellisen liberalismiin voimistumisen myötä 1980-luvulta lähtien on korostunut ajatus kaupasta ja suorille investoinneille suosiollisesta ympäristöstä vastikkeetonta apua toivottavampana yhteistoiminnan muotona. Vastuukysymykset näyttäytyvät

⁴ Vrt. Karppi 1999a.

⁵ Ks. Jovanovic 1998, 124; vrt. Karppi 1998, 127.

konkreettisesti erilaisten investointien ja niiden edustamien mahdollisesti hyvinkin laaja-alaisen sosioteknologisten paradigmojen hahmossa. Tarkastelen ongelman joitakin ulottuvuuksia erityisesti ympäristövaikutteisen toiminnan kannalta. Lopuksi pyrin kokoamaan esittelemiäni näkökulmia yhteen.

Yritykset maastamuuton filttereinä: vastuu Euroopan muutoksista?

Pian ”Euroopan toisen hullun vuoden” – Berliinin muurin kaataneen vuoden 1989 – jälkeen käynnistyi läntisessä Euroopassa huolestunut keskustelu sosialismista vapautuneen itäisen Euroopan edustamasta uhasta lännen työmarkkinoille. Nyt, vain kymmenkunta vuotta esitettyjen muuttopainepelkojen jälkeen huoli läntisen Euroopan työvoiman riittävydestä ja saatavuudesta on paikoitellen saanut lähes paniikin mittasuhteet. Näkökulmien heilahtelu onkin kuvaava finanssivetoisen, vuosineljänneksien sykleissä toimivuuttaan arvioivan talouden todellisesta kyvystä ”hallita muutosta”.

Paineet muutosten hallitsemiseksi siirretäänkin mielellään sääntelyjärjestelmän, siis julkisen vallan harteille. Näin tehdään, on kyse sitten ”ylimääräisen”, tulonsiirtoja eli veroeuroja vaativien potentiaalisten maahanmuuttajien pitämisestä rajojen ulkopuolella tai, suhdannesyklin seuraavassa käänteessä, ”käyttökelpoisen” ja siten työvoiman saatavuusongelmaa lievittävän työvoimareservin siirtämisestä niiden sisäpuolelle. Varsinaista vastuullisuutta, niin yksilöä⁶,

⁶ Huomattakoon, että vastuullisen toiminnan kohteeksi *ei* tämän muotoilun mukaan mielletä *kansalaista*, joka terminä viittaa yksilöitä tietyjen valtioyhteisöjen jäseniksi rajaavaan kategorisointiin ja on siten tietyn (poliittisen) yhteisön yksilölle antama ominaisuus.

kuin yhteiskuntaakaan kohtaan, ei tämä asetelma ilmennä. Lainvalmistelu pystyy parhaissa tapauksissa reagoimaan erilaisiin yhteiskunnallisiin muutosvaatimuksiin hyvinkin nopeasti. Tosin tämä huomio on syytä rajata kansalliseen lainvalmisteluun valtioissa, joissa lainvalmistelukoneisto on ammattitaitoisen ja tehokkaan virkamieskunnan käsissä⁷ ja tilanteisiin, joissa tarvittavista toimenpiteistä vallitsee laaja yhteisymmärrys.

Työvoiman liikkuvuudesta puhuttaessa tilanne muuttuu kuitenkin ongelmalliseksi. Työvoima on tuotannon tekijä ja sellaisena *eurooppalaisen* sisämarkkinapolitiikan ja tästä johtuen edelleen eurooppalaisen säädöstämisen intressipiirissä⁸. Tästä puolestaan seuraa, etteivät esittämäni ehdot lainvalmistelun ja regulaation välityksellä tapahtuvasta nopeasta tilanteisiin reagoinnista voine täytyä. Joudumme uudelleen alkuperäisen kysymyksen eteen: kuka ottaa tehtäväkseen ”hallita” työvoiman liikkuvuuteen ja erityisesti Euroopan ulkorajat ylittävään liikkuvuuteen, sen synnyttämiseen tai hillitsemiseen kytkeytyvät muospaineet? Kuka ottaa kantaakseen siihen kytkeytyvän *vastuun* – ilmiön mittasuhteet huomioidenhan kyseessä on sekä epäkiitollinen että kertaluokaltaan suuri yhteiskuntavastuu.

Hallintapyrkimyksien kohteena olevan, osin potentiaalisen ja osin todellisen itä–länsi-muuton erityisenä ulottuvuutena on Euroopan taloudellisen maiseman kuroutumien yhteen yritystasoisten, vuosien 1989 ja 1991 muutoksia seuranneiden ratkaisujen jälkeen. Siirtymätalouksille transitio on merkinnyt ensin ”länsiytimisten” monikansallisten yritysten tulemista niiden työmarkkinoille ja sittemmin ”itäytimisten”, aktiiviseen kansainvälistymiseen pyrkivien yritysten nousua niiden omasta keskuudesta⁹. Yhdessä eurooppalai-

⁷ Tämän ehdon voitaneen elinkeinoelämänkin näkökulmasta katsoa toteutuvan Suomessa niin hyvin kuin se ylipäänsä voi toteutua, sillä maan julkinen hallinto arvioitiin yhtenä kilpailukyvyn lähteistä tuoreimmassa vertailussa maailman parhaaksi.

⁸ Vrt. Karppi ym. 2000.

⁹ Ks. Liuhto (toim.) 2001.

sen sääntelyn ja muutosten hallinnan ongelmallisuuden kanssa tämä globalisaation yleistä logiikkaa noudatteleva integroituminen nostaa esiin aivan erityisen kysymyksen: puhummeko määrällisestä vaiko sittenkin lähinnä laadullisesta itä-länsi-muuttopaineesta? Entä mikä on yritysten rooli ja vastuu asetelmassa, jossa vaaka kallistuukin laadullisen paineen suuntaan?

Joitakin vuosia sitten tutkimusryhmämme jäseniä tämän ilmiön rajoja laajan empiirisen kysely- ja haastattelututkimuksen keinoin¹⁰ neljällä pohjoisen ja keskisen Euroopan siirtymätalouksia edustavalla suurella kaupunkiseudulla. Tutkimuksen eräs odotetuista havainnoista oli potentiaalisten muuttajien iän, koulutustason ja työnantajirityksen rajat ylittävän verkottumisen huomattava yhteisvaikutus vastaajien jo lähes lopulliseksi muuttopäätökseksi muotoutuneen muuttohalukkuuden rakentumisessa. Yllättävämpää sen sijaan oli vaikutuksen voimakkuus. Koko aineiston tasolla paikannettu lähtöpäätöksiksi muotoutunut muuttovalmius oli noin kaksi prosenttia, eli jokseenkin samaa luokkaa kuin synnyinmaansa ulkopuolella asuvien ihmisten osuus koko maailman väestöstä. Keskisen Euroopan kohdekaupungeissa monikansallisissa yrityksissä työskennelleistä nuorehkoista akateemisesti koulutetuista yli 12 prosenttia eli kuu-sinkertainen määrä koko aineistoon nähden oli valmistelemassa maastamuuttoa¹¹.

Monikansalliset yritykset ja niiden sisäiset työmarkkinat (*internal labour markets*, ILM) on siis nähtävä erityisinä kanavina ja filtereinä, joiden kautta nuorta, hyvin koulutettua ja kansainvälistä kokemusta saanutta työvoimaa voidaan turvallisesti kuljettaa läntisen Euroopan työmarkkinoille. Lisäksi EU on oman sääntelynsä puitteissa ollut ha-

¹⁰ Hanke toteutettiin osana Suomen Akatemian Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen ohjelmaa. Sen tuloksista ja metodologisista valinnoista ks. esim. Karppi & Rantala 1997 & 1998; Karppi 1999b; Rantala 2002.

¹¹ Karppi 1999b.

lukas lisäämään juuri yritysten tekemän, työvoiman tarvetta koskevan ennakkoinnin painoarvoa päätettäessä, kuka on tervetullut muuttamaan EU-alueelle ja kuka ei¹². Oma ja erityinen, kansainvälistyvän ja globalisoituvan yhteiskuntavastuun tematiikan kautta aukeava ongelma koskee tämän samaisen työvoiman tarvetta siirtymätalouksissa itsessään, niiden pyrkiessä saavuttamaan läntisen Euroopan taloudellista suorituskykyä.

Asia voidaan muotoilla erinomaisen haastaviksi kysymyksiksi. Millä kaikilla tahoilla on vastuu transition onnistumisesta ja Euroopan mahdollisimman tasapainoisesta kehityksestä? Onko läntisellä Euroopalla toiveita tulevasta yhteiskunnallisesta vakaudesta, mikäli se tavoittelee naapurialueidensa työvoiman sitä osaa, joka parhaiten voisi edistää naapurialueiden kehityksen konvergoitumista EU-alueen kehityksen kanssa. Millaisia puitteita tälle vakaudelle ja siihen kohdistuviin uhkiin luo eurooppalainen työvoiman liikkuvuutta koskeva sääntely ja ovatko finanssimarkkinoiden ehdoilla toimintojaan organisoivat yritykset oikeita toimijoita valikoimaan EU-alueelle pääsijät niistä, jotka jäävät ulkopuolelle?

Samosta lähtökohdista voidaan kysyä, mikä on *suomalaislähtöisten* monikansallisten yritysten vastuu Euroopan edellä kuvatun kaltaisesta tasapainoisesta kehityksestä, miten se jäsentyy ja missä se realisoituu. Kysymys on relevantti myös yritysten itsensä vakauden osalta. EU:ta reunustavilta naapurialueilta lähtöisin olevat, tarpeen mukaan EU-alueelle ja sieltä pois siirrettävät ammattilaiset saattavat kehittää aivan erityisen kaltaisen ”joustavan lojaliteetin” sekä heitä siirteleviä yrityksiä että tätä siirtelyä sääntelevää järjestelmää kohtaan. Tällöin esimerkiksi teollisuusvakoilu ja kansallinen turvallisuus – niin ikään yhteiskuntavastuu-problematiikan piirissä olevat aihealueet – saattavat nousta oleellisiksi huolenaiheiksi.

¹² Karppi ym. 2000.

Globaalitalouden oikut: vastuu kasvun epätasaisesta jakautumisesta?

Maailmantalous koostuu myös nykyisenä globalisaation aikakautena yhtäältä kehittyneistä ja voimakkaasti kasvavista ja toisaalta vähemmän kehittyneistä ja heikkojen kasvuedellytysten alueista. Tämä talouden tilallisen rakenteen ominaispiirre ei ole kadonnut kaupan ja tuotannon rakenteellisten muutostenkaan myötä. Sen sijaan nykyisen globaalitalouden alueellinen jäsenyminen on aiempaa korostuneemmin mosaiikkimainen. Kansallisvaltioiden sekä niiden mukaan jäsenyvien kansantalouksien painoarvon heikkeneminen ja sitä mukaa ohentunut kansantalouksien tasolla toteutettava taloudellinen suunnittelu ja kehittäminen on kasvattanut kehittyneisyseroja myös Euroopan valtioiden sisällä. Teknologisesti ja taloudellisesti vahvimpien ydinalueiden naapureina voi nyt olla syvästä rakenteellisesta taantumasta kärsiviä aluetalouksia, joiden tulevaa kehitystä koskevat odotukset ovat saman suuntaisia globaalin periferian, ei niiden maantieteellisinä naapurina olevien ydinalueiden kanssa.

Edellä mainitut kehityskulut ovat synnyttäneet erityisen globalisaatiokritiikin lajin teollistuneissa kansantalouksissa. Amerikkalaiset William Wolman ja Anne Colamosca nostavat globaalitalouden piirteistä esiin erityisesti pääoman ja työvoiman liikkumisen katkenneen yhteyden ja kutsuvat ilmiötä puhuttelevasti ”Juudas-taloudeksi”¹³. Lähtökohdiltaan kritiikki on tuttua: investoinnit hakeutuvat uusille edullisten tuotantokustannusten alueille siinä missä teollisen maailmanjärjestyksen syntyessä *sekä* suorat investoinnit *että* siirtolaiset eli työvoima suunnistivat samoihin kohteisiin: etenkin Yhdysvaltoihin, Kanadaan ja Australiaan mutta myös eteläiseen Amerikkaan ja Etelä-Afrikkaan. Nyt erityisesti pohjoisamerikkalaiset ovat joutuneet

¹³ Wolman & Colamosca 1997.

kohtaamaan aikojen muutoksen ja globaalitalouden avautumisen tuomien kilpailevien investointikohteiden asettaman haasteen. Wolmanin ja Colamoscan osoittama seuraus tästä on pääomaintensiivisyyden putoaminen amerikkalaisessa tuotannossa¹⁴.

Wolmanin ja Colamoscan tarkastelema ilmiö on kehittyneiden markkinatalouksien piirissä yleisempikin, mutta ei tulkinnoiltaan mitenkään yksilulotteinen. Pääomaintensiivisyyden väheneminen kertoo osaltaan talouden palveluvaltaistumisesta ja osaamispanosten merkityksen vahvistumisesta tuotannontekijöinä. Tältä osin kyse on useimmissa kehittyneissä talouksissa suorastaan tavoiteltavasta muutoksesta. Toisaalta on realistista olettaa, että vain osa kehittyneiden talouksien työvoimasta kykenee täysipainoisesti toimimaan osaamisintensiivisen talouden palveluksessa. Tällöin ”kansalaisistaan vastuullisen talouden” rakenteeseen kuuluisivat myös perinteiset teolliset toimialat. Ne edellyttävät toisenlaista osaamista, koulutusta ja opitun sisäistämistä kuin edellytetään Robert B. Reichin¹⁵ runsas vuosikymmen sitten päivittäiseen työelämän muutoksia koskevaan keskusteluun nostamilta, talouden ja kulttuurin prosessien tietosisällöllä operoivilta *symbolianalytikoilta*.

Globaalitaloudessa arvoketjut, tuotantoprosessien eri vaiheet, venyvät yksittäisten hyödykkeidenkin osalta helposti maailmanlaajuisiksi. Kaupan vapauttaminen, investointien ja immateriaalioikeuksien suojaaminen sekä hyvien, edellä esitettyjä seikkoja tukevien hallintokäytäntöjen leviäminen niin taloudellisen integroitumisen kuin kehitysyhteistyönkin keinoin yhä uusiin yhteiskuntiin ovat erityisen oleellisia globaalien arvoketjujen mahdollistajia. Kehityksen myötä kokonaiset toimialat, esimerkiksi tekstiili- ja vaatetusteollisuus, ovat joutuneet uhanalaisiksi Suomen kaltaisissa talouksissa. Samalla käsi-

¹⁴ *Ibid.*, 77–78.

¹⁵ Ks. Reich 1992, osa 3: ”*The rise of the symbolic analyst*”, erityisesti symbolianalytikkojen koulutusta koskevat luvut 18 ja 19, s. 225–240.

tys maailmantalouden jakautumisesta yhtäältä rikkaaseen – käytännössä *kauttaaltaan* rikkaaseen – ja hyvinvoivaan pohjoiseen ja toisaalta köyhään – siis *leimallisesti* köyhään – etelään on horjunut.

Gloaalien teknologiajohtajien menestyksen varassa hyvin toimeentulevat talousytimet ovat edelleen keskittyneet rikkaaseen pohjoiseen, mutta niiden niinikään pohjoiset naapurialueet ovat saattaneet joutua oikaisemattoman rakennekriisin kouriin niiden teollisen pohjan rapauduttua uuden globaalin kilpailun oloissa. Vakiintunut malli maailmantalouden vakaiden ydinalueiden ja niiden puolesta suhdannevaihtelujen (kielteiset) vaikutukset vastaanottavien ja niihin riippuvuussuhteessa olevien tuotannollisten alihankinta-alueiden keskinäisestä sijainnista on siis perusrakenteeltaan muuttunut. Samalla ovat uuden harkinnan kohteeksi joutuneet näiden talouksien vuorovaikutuksesta sekä siitä, millaisten käsitteellisten kehikkojen – esim. kansallisvaltio, kansantalous, eurooppalaiset yhteistoiminta-alueet – puitteissa tämän vuorovaikutuksen muotoihin olisi pyrittävä vaikuttamaan.

Näiden haasteiden edessä voidaan jälleen kysyä, millaiseen valoon asettuu suomalaisytimisten yritysten erityinen Suomeen ja suomalaisiin kytkeytyvä yhteiskuntavastuu. Keskeinen parametri tässäkin yhteydessä on eri yhteiskuntien erilainen demografinen transiitio, joka pohjoisen kehittyneiden teollisuusvaltioiden näkökulmasta merkitsee erityisesti väestön ikääntymistä ja siten huoltosuhteen muuttumista jatkuvasti epäedullisemmaksi. Onko esimerkiksi suomalaisten eläketurvasta vastaavien toimijoiden hakeuduttava – riskejäkin ottaen – globaalitalouden nopeimmin kasvaville alueille ja pyrittävä kotiuttamaan sieltä sijoitustuottoja kotimaisten eläkevastuiden kattamiseksi? Mitä tällainen portfoliosijoitusten laajamittainen tulo vastikään teollistuneiden talouksien sijoitusmarkkinoille voi saada aikaan?

Näköpiirissä onkin mitä ilmeisimmin uusia, esimerkiksi Indonesian 1990-luvun puolivälin jälkeisen kehityskulun toistavia ylikuu-

menemisen muotoja kolmannen maailman teollistuvissa talouksissa. Tällöin nähdään, mitkä sijoittajatahot ovat taitavimpia operoimaan näillä uuden finanssitalouden raja-alueilla ja hallitsemaan niillä sovellettavat pelisäännöt. Menestyksen karttuessakin joudutaan kysymään, ovatko esimerkiksi kotimaisten asiakkaidensa eläketurvasta vastuussa olevat suomalaiset instituutiot vastuussa myös sijoituskohteidensa kotiyhteiskuntien vakaasta kehityksestä voimallisiksi vedätettyjen suhdannevaihtelujen mahdollistamien huomattavien tuottojen sijasta. Mahdollisuuksien rajoissa voisi siis hyvin olla uudentyyppinen, finanssivälitteinen ja globaalille teknologiajohtajuudelle rakentuva ”uuskolonialistinen” suhde ikääntyvien osaamisintensiivisten talouksien ja vastikään teollistuneiden talouksien välillä.

Kehityshankkeet ja ympäristömuutokset: vastuu ennakoimattomasta?

Gloaalitalouden vaikutukset alueiden välisten suhteiden jäsentymiseen näkyvät myös kehitysyhteistyön alalla, kuten edellisessä luvussa jo mainitsin. Esimerkiksi Suomen kehitysyhteistyöpolitiikka on linjattu yhä voimakkaammin osaksi maan yleistä ulkopoliittikkaa yhdessä sen turvallisuus- ja kauppapoliittisten komponenttien kanssa¹⁶. Asetelmassa ei periaatteessa ole mitään uutta, sillä kauppa- ja teollisuuspoliittisilla tavoitteilla on ollut kiistaton sijansa suomalaisessa kehitysyhteistyössä koko sen historian ajan. Sen on viime vuosikymmenen aikana kuitenkin tehnyt aiempaa arkaluontoisemmaksi erilaiset kansakuntien väliseen vuorovaikutukseen sisältyvät

¹⁶ Karppi ym. 2003.

”globaalin vastuun” teemat, joita myös kehitysyhteistyön käytännön toteuttamisen olisi heijastettava.

Vahvimmassa institutionaalisessa ja kansainvälistä yhteisöä velvoittavassa muodossaan tämä globaalin vastuun tavoittelu ilmenee esimerkiksi ilmaston lämpenemistä torjumaan laadittuna kansainvälisenä ilmastopimuksena sekä sopimuksina biodiversiteetin eli luonnon monimuotoisuuden suojelusta ja aavikoitumisen estämisenä. Kehitysyhteistyön viimekätisenä tavoitteena on yhä köyhyyden poistaminen eli kääntäen vaurauden lisääminen sekä talouden institutionaalista pohjaa että tuettavien yhteiskuntien konkreettista infrastruktuuria vahvistamalla. Edellä kuvatut sopimusjärjestelyt viitoittavat kuitenkin aivan erityisen ”globaalin vastuun tien” tämän tavoitteen toteuttamiseksi: vaurautta luotaessa hyväksyttävänä keinoina ei pidetä toimenpiteitä, jotka asettuvat ristiriitaan esimerkiksi ilmasto- tai biodiversiteettitavoitteiden kanssa.

Näistä lähtökohdista ei olekaan yllättävää, että ympäristövaiikutuksia aiheuttavat investoinnit kolmanteen maailmaan ja niihin liittyvät vientiluottopäätökset ovat joutuneet erityisesti kansalaisjärjestöjen harjoittaman silmälläpidon kohteiksi. Pyrittäessä kuromaan umpeen kehittyneisyyskuilua apua antavien ja sitä vastaanottavien talouksien välillä ollaan usein tekemisissä luonnonympäristöön varsin voimakkaasti vaikuttavien hankkeiden kanssa. Esimerkkeinä tästä ovat erilaiset energia- ja erityisesti sähkövoimahankkeet sekä liikenne- ja kuljetusinfrastruktuuriin/järjestelmiin liittyvät investointihankkeet.

Periaatteessa globalisaatio avaa kiistattomia mahdollisuuksia kehittyneisyyserojen umpeen kuromiselle. Tyypillinen globalisaation tätä ominaisuutta kuvaava iskulause on ”*more trade, less aid*”, joka voitaisiin tulkita vaatimukseksi sekä reilusta kaupasta että kaupan vapautta uhkaavan sääntelyn lieventämisestä. Globalisaatio edustaa kuitenkin myös uhkia. Niistä eräs keskeisimmistä kulminoituu kysy-

mykseen siitä, millä perusteilla kauppavetoista kehitystukea olisi vietävä kohteisiin. Erityistapauksena tällöin ovat alueelliset järjestelyt, jotka aiheutuvat eritahtisesta kehityksestä kolmannessa maailmassa. Osa sen talouksista, kuten edellisessä luvussa esitin, teollistuu muita nopeammin. Tällöin sen tarpeet ja jo kerryttämät resurssit saavat suhteellisesti huomattavan alueellisen painoarvon.

Kuvatusta asetelmasta voidaan johtaa joukko kysymyksiä. Millaiseen rooliin ja asemaan joutuvat esimerkiksi Kaakkois-Aasian nopeasti teollistuvien taloustiikereiden hitaammin kehittyvät naapurit? Hallitaanko teollistumisen riskit rajujen rakennemuutosten ravistellessa kokonaisia talousalueita ja niitä muodollisesti jäsentäviä mutta muutoksien pyörteisä helposti liian hitaiksi reagoijiksi osoittautuvia taloudellisia liittokuntia, kuten ASEAN¹⁷? Autetaanko hitaamman kehityksen maita kansainvälisellä avulla? Millaisiin riskikeskittymiin ne tulevat vedetyiksi? Lopulta päädytään niinkään kysymykseen siitä, mikä on kehitysyhteistyön ja sen puitteissa toteutettavan, avustavien maiden teollisuus- ja yleisiä ulkopoliittisia intressejä palvelevan toiminnan puitteissa jäsenyvä vastuu tukea vastaanottavien talouksien ja niitä ympäröivien alueiden muutoksista.

Kompleksisten sosioteknologisten järjestelmien istuttaminen uusiin ympäristöihin niiden ulkopuolelta on aina riskialtista. Tästä johdun nykyisessä kehitysyhteistyössä korostuvat erilaisten prosessien hallintavalmiuksien parantaminen, parempiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin tähtäävästä demokratiasta ja hyvästä hallinnosta alkaen. Paineet konkreettisempien tulosten saavuttamiseksi ja taloudellisesti hyödynnettävissä olevien linkkien luomiseksi ovat kuitenkin suuret erityisesti alueilla, joiden potentiaali esimerkiksi suomalaisen teknologiavetoisen teollisuuden alihankkijana mutta myös energiaintensiivisten prosessien sijoituskohteina on huomattava. Tästä viimekädessä

¹⁷ Esim. *The Economist* kuvasi marraskuussa 2002 globaaliksi kasvualueeksi mielletyn Kaakkois-Aasian valtioiden eritahtisen taloudellisen kehityksen synnyttämää hajautumista osuvasti artikkelissaan ”*Every man for himself*”.

on kyse puhuttaessa kehitysyhteistyön nivomisesta osaksi yleistä kansainvälisten suhteiden hallintajärjestelmää globaalitaloudessa.

Ratkaisujen seuraukset ovat ymmärrettävästi suhteessa tehtävien ratkaisujen luonteeseen. Alihankintaketjut edellyttävät toimivia logistisia järjestelmiä ja energiaintensiivisten toimintojen sijoittelu toimivia energiajärjestelmiä. Nämä puolestaan edellyttävät investointeja kohteisiin, jotka yhdessä muodostavat edellä luonnehtimiani kompleksisia sosioteknologisia järjestelmiä: väyliä, liikenteen hallintaa, voimalaitoksia, siirtoverkkoja, riskinhallintaa. Potentiaaliset ongelmat ovat suoraan verrannollisia hankkeen volyyymiin ja usein mittasuhteiltaan erittäin vaikeita hahmottaa. Suurten patohankkeiden ekologiaa käsittelevässä teoksessaan *Silenced rivers* Patrick McCully⁸ lainaa Pennsylvanian osavaltion patoturvallisuudesta vastaavan johtajan Joseph Ellamin lausumaa, jonka mukaan ihmisen aikaansaannoksista vain ydinvoimaloilla on suurempi tuhopotentiaali kuin suurilla padoilla. Kuitenkin esimerkiksi Mekong-joella suuria patohankkeita on valmisteilla kaikkiaan runsaan 4 000 kilometrin matkalla jopa 50.

Mekongin laakson tulevaan potentiaaliin kasvavan ja teollistuvan Kaakkois-Aasian ytimessä kohdistuu huomattavia intressejä ja odotuksia. Kuitenkin tuon potentiaalin valjastaminen käyttöön alueen jokiekosysteemiin puuttuvilla laajamittaisilla järjestelmillä saattaa huonosti hallittuna päästää kerrotun tuhovoiman valloilleen. Oma ongelmakokonaisuutensa on joen muutosten ja paikallisyhteisöjen siihen kytkeytyvien päivittäisen selviytymisen välinen suhde, jossa korostuvat vaikeudet sovittaa yhteen¹⁹ erilaisia toimintoja ja niiden mahdollistamia tapoja käyttää niukkoja resursseja.

¹⁸ Patoturvallisuutta, patohankkeiden kytkentöjä ympäristönsuojeluun ja ihmisoikeuksiin sekä aihepiiriä koskevia kirjoituksia käsitellään laajasti esimerkiksi International Rivers Networkin sivuilla <http://irn.org>.

¹⁹ Tämän *fit/compatibility*-problematiikan luonteesta ks. lähemmin Karppi ym. 2003.

Globalisoituvan yhteiskuntavastuun osalta asetelma johdattaa meidät jälleen uuden kysymyksen eteen. Miten olisi ”vastuullista” toimia esimerkiksi seuraavassa tilanteessa? Oletetaan, että tietyn ekosysteemin toimintaan puuttuvan suuren patohankkeen keskeisenä pontimina on teollistuneiden valtioiden intressit ja näiden taloudellisen panostuksen mahdollistama hanke. Padon toimimattoman hallintajärjestelmän, riittävän ylläpidon puutteen tai rakennusaikaisen virheen perusteella tapahtuu laaja-alainen ympäristökatastrofi (tulva, sedimentoituneen lietteen liikkeellelähtö, pohjavesien suolaantuminen, ...) tiheästi asutulla alueella. Syntyy pakolaisaalto.

Vastuullinen kysymys kuuluu: kuka vastaa seurauksista? Seuraava, astetta vaikeampi ja erityisesti ”globaalinen yhteiskuntavastuun” toteutumisen kannalta relevantti kysymyssarja voitaisiin muotoilla seuraavasti. Mikä ja missä on ongelman vastaanottava ja sen ”hoitava” yhteiskunta? Missä roolissa katastrofien synnyssä ovat esimerkiksi ilmastopöytäkirjasta johdettavat ”puhtaan kehityksen mekanismit” (CDM²⁰) piirissä olevat hankkeet? Entä kuinka hankkeisiin ryhdyttäessä ollaan taloudellisiin arvioihin osattu sisällyttää kysymykset biodiversiteetistä ja paikallisyhteisöjen mahdollisuuksista valita oma kehitystiensä? Lopulta, mihin yhteisöihin (ja mihin yhteiskuntiin) globaalinen ajan yhteiskuntavastuu tässä tapauksessa kantaa?

Kysymykset ovat epätoivoisen ja suorastaan epätodellisen vaikeita vastattavaksi, enkä edes ole esittänyt niitä kuten en kaikkia muitakaan tässä artikkelissa esittämistäni provosoivista kysymyksistä ensisijaisesti yksilöidyn vastauksen etsimistä varten. Niiden tarkoitus on toisaalla, osoittamassa, että elämys- ja mielikuvataloudessa organisaatioajattelun perinteisen rationaalisuuden rajat ovat liian ahtaat, ne eivät kannata alueelle, jolla joudutaan ottamaan kantaa siihen, mikä on

²⁰ Näihin ei toistaiseksi voi sisällyttää patohankkeita, mutta tietävästi energiayhtiöt ja voimalaitosteollisuus kampanjoivat voimakkaasti niiden CDM-kelpoisuuden puolesta. Vasta-argumenteista ks. esim McCully 2002.

”situationaalisesti” oikein, oikein globaalin järjestelmämme eri alueilla, eri tilanteissa, erilaisten riippuvuussuhteiden vallitessa. Näissä päätöksentekoaesitelmissä joudumme Martin Albrowin²¹ lailla kysymään, *onko organisaatioilla tunteet*, jotka vievät sen päätöksentekovalmiudet puhtaan rationaalisuuden tuolle puolen. Tästä nähdäkseni on kyse puhuttaessa vastuun ja vastuullisuuden globaaleista ulottuvuuksista, sen toteutumisesta erilaisissa tiloissa.

Ylösalaisinajattelua²²: vastuu keskustelun jatkumisesta

Tämän kirjoituksen missiona on ollut jäsentää globaalitalouden rajapinnoilla tavattavia, yritysten ja muiden organisaatioiden yhteiskuntavastuun toteuttamista haastavia ilmiöitä. Pyrkimyksenä ei siis ole ollut antaa ohjeita tai neuvoja etenkään vastuukysymysten kanssa päivittäin kasvokkain joutuville yrityksille. Korvaankin tällaisia neuvoja sisältävät päätelmät jatkaen valitsemallani linjalla ja esitän vielä pari epäortodoksisia kysymystä.

Ensimmäinen niistä koskee kysymystä suomalaisen tuloverotuksen ”oikeasta” tasosta. Suomalaisethan, toistuvasti asiasta kysyttäessä, ilmoittavat arvostavansa veroeurojen tuomia julkisia palveluja. Tavanomainen väittely kansalaisten verorasitteesta voidaan Charles Handyn mainostamaan ”ylösalaisinajatteluun” tukeutuen jakaa palasiinsa hieman totutusta poiketen: Verotuksen tason lisäksi voidaan puhua yhtälön toisesta muuttujasta, palkkatasosta, josta tietty suurempi tai pienempi osuus otetaan menojen kattamiseksi. Pienistä keskimääräi-

²¹ Albrow 1997.

²² Ks. Handy 1991, 279–281

sistä tuloista on otettava suhteellisesti enemmän kuin suurista, mikäli kollektiiviseen kulutukseen, halutun julkisen tai julkisesti tuetun palvelun tuottamiseen, halutaan sama määrä rahaa.

Ajatus on perinteisten oppien mukaan helppo tyrmentää Suomen kansainvälistä kilpailukykyä vaarantavana. Toisaalta sen tyrmääminen peittää toisen kysymyksen: millä Suomen kaltaisen kehittyneen talouden globaali kilpailukyky *pitäisi ostaa*? Voimmeko lähtökohtaisesti olla hintakilpailumaa – tuotannontekijämme, teollisuuden energiaostoja lukuun ottamatta, kun aina arvioidaan kilpailijoitamme hintavammiksi. Suomea pidetään eräänä maailman kilpailukykyisimmistä talouksista. Tämä suurelta osin tulkinnanvarainen asema on altis heilahteluille, mutta lähtökohtaisesti voidaan olettaa, että monet keskeiset fundamentit kertovat Suomella *olevan* tiettyjä globaalissa kilpailussa vahvuuksiksi nousevia ominaisuuksia. Ylösalaisin-ajattelu haastaa meidät miettimään, mitä me suomalaiset vanhenevana ja vähenevänä mutta yhä osaavampana kansakuntana parhaimmillaan voisimme saada aikaan osana globaalia taloutta.

Viimeinen epäsovinnainen kysymys koskee Suomea suhteessa Saksan käsillä olevaan lamaan. Uuden, finanssivetoisen globaalin talouden on sanottu mullistavan perinteiset talouden toimintaa koskevat mallit. Kuitenkin esitettäessä tulevaa kehitystä koskevia arvioita turvaudumme ensimmäisenä mennyttä kehitystä kuvaaviin tilastoihin. Kauppasuhteet toki muuttuvat verkkaisesti, suhteessa niiden luomiseen ja ylläpitoon käytettyihin resursseihin ja unohtamatta kannattavan kaupankäynnin institutionaalisia edellytyksiä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että eri talouksien keskinäiset niin laadulliset kuin määrällisetkin kauppa- ja muut taloussuhteet *muuttuvat*, minkä lisäksi kasvava osa kansantalouksien *välisestä* ulkomaankaupasta on muuttunut monikansallisten yritysten *sisäiseksi* kaupaksi.

Edellä esitetyn perusteella on syytä kysyä, katsommeko globaalitaloudessakin olevamme ajopuu, Saksaan ja sen kehitykseen ikuisesti

sidoksissa oleva satelliitti vailla kykyä valita oma suuntamme? Mikäli näin on, on meiltä ehkä jäänyt jotakin ymmärtämättä maailmanlaajuisesti toimivien yritysten täplittämän verkottuneen talouden luonteesta. Toisaalta valmius oman suunnan valintaan edellyttää sitä, että arvioidun kilpailukykyisyytemme takana on todellista substanssia. Tällainen vaatimus operoimisesta oikeita käsitteitä käyttäen, oikeisiin asioihin viitaten ja oikeita päätelmiä kohti pyrkien suuntautuu organisaatioidemme ”tiedollisesti eettiseen” kestävään toimintaan niiden määriteltessä roolejaan globaalin järjestelmän osina. Sellaisena vaatimus voitaisiin jopa nostaa organisaatioiden uuden yhteiskuntavastuun kognitiiviseksi kattoteemaksi.

Lähdeluettelo:

- Albrow, M. (1997) *Do organizations have feelings?* London: Routledge.
- Burt, R. S. (1992) *Structural holes. The social structure of competition.* Cambridge, Ma.: Harvard University Press.
- Every man for himself. (2002) Slow progress on regional trade liberalisation in East Asia is prompting a spate of bilateral deals. *The Economist*, Nov 2–8 2002, s. 55–56.
- Filatov, T. (2002) Sosiaalisista yrityksistä puhtia vajaakuntoisten työllistämiseen. Ministeriöt valmistelevat lakiesitystä. *Lehdistötiedote* 18.10.2002. Työministeriö. Helsinki.
- Handy, C. (1991) *The age of unreason.* Teoksessa J. Henry (toim.) *Creative management*, s. 269–282. London: Sage.
- International Rivers Networkin WWW-sivusto. <http://irn.org>.
- Jovanovic, M. N. (1998) *International economic integration. Limits and prospects.* London: Routledge.

- Karppi, J. I. (1998) Labour Force Mobility in the Baltic Sea Area and the transition economies. With special reference to economic integration. Teoksessa L. Hedegaard & B. Lindström (toim.) *The NEBI yearbook of North European and Baltic Sea integration*, s. 115–129. Berlin: Springer.
- Karppi, J. I. (1999a) Economic border regions and spaces in the Baltic Sea Region. Teoksessa H. Eskelinen, I. Liikanen & J. Oksa (toim.) *Curtains of iron and gold. Reconstructing borders and scales of interaction*, s. 131–150. Aldershot: Ashgate.
- Karppi, J. I. (1999b) Transboundary resource flows and the new arenas for labour force markets in Central Europe. Teoksessa R. Kosonen & A. Salmi (toim.) *Institutions and post-socialist transition*, s. 81–121. Publications of Helsinki School of Economics and Business Administration, B-22. Helsinki.
- Karppi, J. I. & Kuitalahti, O. & Rantala, H. (2000) Eastward enlargement of the EU and changing labour markets. Teoksessa M. Kangaspuro (toim.) *Russia: more different than most*, s. 259–286. Helsinki: Kikumora.
- Karppi, J.I. & Rantala, H. (1997) Ethnic and Social Determinants of East-West Mi-gratory Trends in the Baltic Sea Area Transition Economies. *Yearbook of Population Research in Finland XXXIV (1997)*, 87–101.
- Karppi, J.I & Rantala, H. (1998) Itä-länsi-muuton suuntautuminen: taustoja, tilanteita ja tapaushistorioita. *Terra* 110 (3), 159–171.
- Karppi, J.I. & Virtanen, M. & Luukkanen, J. (2003) "Governing compatibilities". Finnish international development cooperation in the global context. Manuscript submitted to *European Journal of Development Research*.
- Liuhto K. (toim.) (2001) East goes west. The internationalization of Eastern enterprises. Lappeenranta University of Technology. *Studies in Industrial Engineering and Management* N:o 14. Lappeenranta.
- McCully, P. (2002) *Flooding the land, warming the earth. Greenhouse gas emissions from dams*. International Rivers Network. Berkeley, Ca.: IRN.
- Rantala, H. (2002) Nuori mies, lähde länteen. Talous ja muuttoliike Euroopan transitiossa. *Acta Universitatis Tamperensis* 903. Tampere.
- Reich, R.B. (1992) *The work of nations. Preparing ourselves for 21st-century capitalism*. New York, NY: Vintage/Random House.

Sayer, A. & Walker R. (1992) *The new social economy. Reworking the division of labor.* Cambridge, Ma.: Blackwell.

Wolman, W. & Colamosca, A. (1997) *The Judas economy. The triumph of capital and the betrayal of work.* Reading, Ma.: Addison Wesley.